Hilal YILMAZ*

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND

HISTORY RESEARCH

e-ISSN: 2687-6426

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

**12 EYLÜL 1980 DARBESİNDEN 1987 REFERANDUMUNA KADAR GEÇEN
SÜREÇTE SİYASİ YASAKLI SÜLEYMAN DEMİREL****

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu yıldan günümüze kadar darbe, darbe girişimlerine ve muhtıralara maruz kaldığı görülmektedir. 12 Eylül 1980 darbesi de diğer darbeler gibi Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK), İç Hizmet Kanununda yer alan 35. Madde görevi gereği gerçekleştirilmiştir. 12 Eylül darbesi ile başa gelen askeri hükümet; demokrasinin temel taşlarından meclisin kapatılması, partilerin feshedilmesi gibi antidemokratik uygulamalara başvurmuştur. Bunun yanı sıra parti liderine ve parti mensuplarına siyasi yasak getirilmiştir. Siyasi yasak Geçici 4. Madde ile anayasaya eklenerek referandumla halka onaylatılmıştır. Anayasada yer alan Geçici 4. Madde ile hakkında 10 yıl siyasi yasak getirilen liderlerden biri olan Süleyman Demirel bu dönem zarfında Hamzakoy ve Zincirbozan'da zorunlu ikamete tabii

* Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Tarih Bölümü yüksek lisans öğrencisi, hilal.ylmz1905@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6629-0122.

** Bu çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümünde hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*Bu makale Turnitin programı ile taranmıştır.

*Araştırma makalesi.

*Makale geliş: 20.03.2021- Makale kabul: 10.05.2021.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

tutulmuş ve hakkında dava açılmıştır. Siyasi faaliyette bulunması yasak olmasına rağmen Büyük Türkiye Partisi (BTP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) olmak üzere iki partinin kurulmasına öncülük etmiştir. Geçici 4. Maddenin kaldırılması için birçok faaliyette bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada Süleyman Demirel'in, 12 Eylül 1980 darbesinden 6 Eylül 1987 referandumuna kadar geçen süreçte demokrasinin yeniden kurulması ve siyasi yasakların kalkması için verdiği mücadeleden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelime: Süleyman Demirel, BTP, DYP, 1987 Referandum

IN THE PERIOD FROM 1980 COUP D'ETAT TO 6TH SEPTEMBER REFERENDUM, SULEYMAN DEMİREL

ABSTRACT

It seems that Republic of Turkey has exposed to coups, coups attempts and memorandums since the day it has founded. The 12th September coup, like other coups was carried out in accordance with the duty of the article 35th in the Turkish armed forces' internal service law. The military government, came to the fore by 12th September coup; it resorted to anti-democratic movements such as the closure of parliament and extinguishment of political parties which are among the main principles of democracy. Besides, political bans were imposed on the both party leader and party members. Political bans were added to the constitution with the Temporary article 4th and approved by society through referendum. Suleyman Demirel who was one of the leaders who had a political ban for 10 years with the Temporary article 4th included in the Constitution, was forced to mandatory residence in Hamzakoy and Zincirbozan, also a lawsuit filed against him during this period. Although the ban on political actions, he has led the establishment of The Great Turkey Party and The Right Path Party. It seems to have done a lot to remove the Temporary article 4th. In this study, the struggle of Süleyman Demirel for the reestablishment of democracy and the lifting of political bans in the period from the 12 th September 1980 coup to the 6th September 1987 referendum is mentioned.

Keywords: Suleyman Demirel, BTP, DYP, 1987 Referendum

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren demokrasiyi benimsemekte ve bu amaç için birçok girişimde bulunmaktadır. Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası, Serbest Cumhuriyet Fıkrası bu girişimlerin ilk örnekleri arasında gösterilmektedir. 1946 yılına kadar yirmiden fazla parti kurulmuş ancak bu tarihe kadar yapılan tüm girişimler başarıya ulaşamamıştır. 1946 yılında kurulan Demokrat Parti (DP) ve diğer partiler ile

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

kalicı olarak demokrasinin inşası sağlanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Web Sitesi, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html, E. Tarihi:14.11.2020). Ancak ülkede demokrasi ara ara kesilmeye çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, kumandanlara siyasete karışmamaları konusunda uyarıda bulunmuştur. Siyasi işleri yürütecek olan kadronun var olduğunu belirterek ordu ile ülke yönetimi arasındaki kırmızı çizgiyi çekmiştir (Atatürk:421). Ancak göstermiş olduğu hassasiyetin öneminin kavranamamasının bedelini Türk Milleti ilk olarak 1960 darbesiyle ödemiştir. 1960 darbesinden sonra da darbelere, muhtıralara sık sık maruz kalarak bedeller ödemeye devam etmiştir. Darbe girişimlerinin dayanağı TSK İç Hizmet Kanununda yer alan 35. Maddesinde “*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır.*” olarak gösterilmektedir. (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211-20110310.pdf>, E. Tarihi:18.12.2020). 35. Maddenin, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesindeki en alt kademededen en üst kademeye kadar ülke sorunlarına çözüm arayışına girişi ve ordu içerisinde ülke yönetiminde yaşanan sorunları aşacak kudreti kendilerinde görmeleriyle müdahalelerin gerçekleşmesini kolaylaştırdığı söylenebilir. Buna bağlı olarak Türkiye’de 1960, 1971, 1980 yıllarında yapılan girişimler hükümeti düşürmekle ve demokrasiyi askıya almakla sonuçlanmıştır (Birand,1984:9-52). 1980’de Dünyada 156 ülkeden 29’u demokrasi ile yönetilmekteydi. Türkiye’de gerçekleşen 12 Eylül 1980 darbesi ile demokrasiyle yönetilen ülke sayısı 28’e düşerken, askeri yönetimle yönetilen ülke sayısı 40’a çıkmıştır (Tuşalp,1995:201).

12 Eylül 1980 Darbesine Giden Süreç

TSK, hiyerarşi içerisinde darbe yapmayı planlamaktaydı. Darbenin de lideri dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’di. Evren, halkın darbeyi haklı bulmasını istemekteydi. Bu nedenle ilk olarak parti liderlerini uyaran mektup verilmesine karar vermiştir. Mektup, Evren tarafından Cumhurbaşkanı Korutürk’e verilmiştir. TSK’nın ortak görüşü olan bu mektupta siyasi partiler uyarılıyor ve ülkedeki sorunların bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiği belirtiliyordu. 2 Ocak 1980’de Cumhurbaşkanı, Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) genel başkanlarını görüşmeye

çağırıp mektup hakkında bilgilendirmiştir. Ancak iki partinin lideri, mektubun öneminin farkına varamamıştır. Başbakan Demirel ile Genelkurmay Başkanı Evren ikili görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Evren'in hükümetin değiştirilmesine yönelik mektubun verilmediğini belirtmesi üzerine Başbakan Demirel, ordunun darbe yapmayacağı ve kendi yönetimindeki hükümete karşı olmadığı kanısına varmıştır. Ancak Ordu; Cumhurbaşkanı'nın bir türlü seçilememesi, AP-CHP'nin uzlaşamaması, anarşi ve terör eylemleri nedeniyle toplu ölümlerin artmasından rahatsız olmaktadır (Birand,1984:137-183). 16 Mayıs Regaip Kandilinde Atatürk'ün ruhuna duada bulunulmasını bir grup protesto etmişti. Protesto muhalefette ve orduda büyük tepkiye yol açmıştı (Evren,1994:170). TSK bu tarz girişimlerden rahatsızdı ve darbe tarihi 11 Temmuz olarak belirlenmiştir. Ancak 2 Temmuz'da güven oylamasında Demirel'in kurduğu hükümet 227 oyla görevde kalmıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.Dönem, Cilt:16,104 Birleşim 2.7.1980:555-557).

Genelkurmay Başkanı Evren, güvenoyu alan hükümete darbe yapmanın doğru olmayacağı kanısıyla darbenin 11 Temmuz'da yapılmasından vazgeçmiştir. TSK, darbenin yeni tarihini 12 Eylül olarak kesinleştirmiştir (Birand,1984:245-254). Evren'in dikkatini çeken iki olay vardı. İlki MSP Lideri Necmettin Erbakan'ın 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlama törenine katılmamasıydı (Milliyet,31.08.1981:1). İkinci olay 6 Eylül'de Konya'da MSP'nin düzenlediği Kudüs'ü kurtarma etkinliğinde şeriat sloganları atılmasıydı (Cumhuriyet,7.09.1980:1-9). Bu yaşananlara darbenin gerçekleşmesini kesinleştiren iki önemli olay olarak bakılmaktadır.

12 Eylül 1980 Darbesi ve 1982 Anayasasında Yer Alan Geçici 4. Madde'nin kabulü

11 Eylül günü TSK, darbe hazırlıklarını tamamlamak için çalışmalara başlamıştır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Posta ve Telgraf Teşkilatı (PTT) genel müdürleri bir bahaneyle Genelkurmayla getirilmiştir. Telefonlar kesilmiş, polis ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) etkisiz hale getirilmiştir. Ve saat 04:00'ı gösterdiğinde radyoda darbe bildirisi okunmuştur (Birand,1984:284-287). 12 Eylül sabahı Genelkurmay Başkanı ve darbenin lideri Kenan Evren millete seslenmiştir. Konuşmasında 12 Eylül öncesi görev alan hükümeti ve parti liderlerini suçlamıştır.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

Liderleri kendi parti çıkarları için uğraşıp anarşi ve terörün hızla arttığını görmezden geldiklerini ve kışkırttıklarını iddia etmektedir. (Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği,1981:196-203). Ayrıca TSK, alınan önemli kararlarla birlikte güvenlik gerekçesi ile dört siyasi liderin belirli bir süre zorunlu ikamete tabi tutulacağını isterlerse ailelerini de getirebileceklerini bildiren mektup liderlere iletilmiştir. Demirel ve Ecevit'e teslim edilen mektupta adres Hamzakoy, Erbakan ve Türkeş'e gönderilen mektupta ise adres Uzunada olarak belirtilmekteydi (Güven:15-23). Demirel'e mektup TSK'nın kararlaştırdığı üzere AP Genel Sekreteri Nahit Menteşe tarafından evindeyken teslim edilmiştir.

Parti liderleri Uzunada, Hamzakoy'da tutulurken feshedilen CHP, AP, MSP, MHP'nin diğer mensupları ise Dil ve İstihbarat Okulunda tutulmaktaydı. 12 Eylül öncesi liderler kontrol altında tutulurken hükümeti kurmak için çalışmalara başlanmıştır. Hükümette görev alması için Dil ve İstihbarat Okulunda tutulmayan birçok parti mensubuna teklifte bulunulmuştur. Teklif alan AP mensupları telefonla Hamzakoy'da tutulan Demirel'e ne yapmaları gerektiğini sormaktaydı. Bu kişiler arasında 12 Eylül öncesinde Demirel Hükümetinin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal da yer almaktaydı. Özal'a başbakan yardımcılığı görevi teklif edilmekteydi. Demirel'in, Özal'a tavsiyesi kabul etmesinden yanaydı. Demirel'in bu konudaki genel görüşü; bürokratların darbeci yönetim tarafından teklif edilen görevleri kabul etmeleri ancak siyasi yapıda yer alanların ise kabul etmemesiydi. Amacı ihtilalin arkasında AP'nin olduğu algısının oluşmasını önlemektir (Doğan,1985:24-57).

Evren, 12 Eylül öncesinin liderlerinin yeni kurulacak hükümete karışmalarından rahatsız olmaktaydı. Bu nedenle eski iki partinin ılımlı milletvekillerinden oluşan hükümet kurmaktan vazgeçmiş ve Emekli Oramiral Bülend Ulusu'ya hükümeti kurma görevi verilmiştir. 21 Eylül'de Bülend Ulusu Devlet Başkanı ve MGK Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in verdiği hükümeti kurma görevini yerine getirmiştir (Cumhuriyet,22.09.1980:1). 25 Eylül'de de parlamento feshedilmiş, Belediye ve İl Genel Meclisleri kapatılmış, Belediye Başkanlarının da görevine son verilmiştir (Güven:47-49). 2325 sayılı kanun ile siyasi partilerin faaliyetleri durdurulmuş; mal

varlıklarının idare edilmesi için kayyum atanmasına karar verilmiştir (RG, Sayı:17145, 28.10.1980:1-3). Ayrıca Sıkıyönetim tarafından AP, CHP, MHP, MSP olmak üzere diğer partilerin binalarında arama kararı alınmıştır (Mumcu,1987:92). Demirel'in İstanbul'da bulunan yazlığında arama yapılmıştır. Güniz sokaktaki evinde de arama yapılmak istenmiş ancak Başbakan Bülend Ulusu'nun emri üzerine arama yapılmaktan vazgeçilmiştir (Turgut,1986:31-33).

11 Ekimde MGK kararıyla tutulan 4 siyasi liderden Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş'in zorunlu ikametleri tutukluluğa dönüştürülmüştür. Aynı gün Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in Hamzakoy'daki zorunlu ikameti sona ermiştir. (Cumhuriyet,12.10.1980:1). Demirel'in Hamzakoy'daki zorunlu ikameti sona ermesiyle evine dönmüştü. Güniz Sokaktaki evinde parti başkanı gibi karşılanmış ve kurban kesilmiştir (Der Spiegel Web Sitesi, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14332826.html>, E.Tarihi:24.12.2020).

Zorunlu ikamette tutulan liderlerin serbest bırakılmasıyla yeni tedbirler alınmaya başlanmıştır. Evren, Konya'da yaptığı açıklamada eski parti liderlerin demokrasiye geçildikten sonra ülke yönetiminde yer almayacaklarını bildirmiştir (Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri,1981:276-278) Evren, 1982 Anayasasında yer alacak olan Geçici 4. Maddenin ilk belirtilerini bu konuşmasında halka duyurmuştur. Daha sonraki konuşmalarında da bunu sık sık dile getirerek kararın alt yapısını oluşturduğu ve halka benimsetmeye çalıştığı görülmektedir. MGK'nın bu yöndeki girişimlerinden bir tanesi 16 Ekim'de demokrasinin temel taşı sayılan siyasi partilerin kapatılma kararı almasıydı. Partilerin kapatılmasıyla mal varlıkları hazineye devredilmiştir (MGK Tutanak Dergisi, Cilt:4, 75 Birleşim, 16.10.1981:417-420). 19 Ekim'de de parti binalarındaki tabelalar sökülülmüştür (Milliyet,18.10.1981:1). Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin Evren, 12 Eylül öncesine ait parti liderlerin mevcut yönetime destek olmadıklarını, eski hesapları bırakmayarak iktidar olma yarışına devam etmeleri ve danışma meclisinin faaliyetlerini daha iyi yürütebilmesi için partilerin kapatılması kararı alındığı yorumunda bulunmuştur. Partilerin kurulmasına anayasanın kabulüyle birlikte izin verileceğini ve partilerde yeni liderlerin yer alacağını belirtmiştir (Milli Güvenlik Konseyi Genel

Sekreterliği,1981:318-321). Der Spiegel dergisiyle yaptığı röportajda Evren, siyasi parti liderlerinin siyasete geri dönmelerinin 12 Eylül öncesi ortama geri dönmek olduğunu belirtmekte ve siyasete girmemelerinin daha doğru olacağını savunmaktadır (Der Spiegel Web Sitesi, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14339491.html>, E. Tarihi:24.12.2020). Demirel ise Batı Avrupa Birliği Asamblesi Savunma Komisyonu ile yaptığı görüşmesinde siyasi partilerin kapatılmasının demokrasiden uzak bir karar olduğunu ve halkın iradesine sahip olmayan suni partiler kurulmasını doğru bulmadığını söylemekteydi. 1960 yılında Demokrat Partinin (DP) kapatılması oyların dağılmasına yol açtığını ancak DP tabanını temsil eden AP'nin kurulmasıyla da kısa sürede dağılan oyların tekrar birleştiğine değinmiştir. Demirel, 12 Eylül sonrası da aynı şekilde dağılan oyların asıl sahibi geldiğinde tekrar bir araya toplanacağı kanısındaydı. Bu nedenle Demirel, AP mensuplarını ve tabanı bir arada tutmaya çalışmaktaydı. Demirel'e göre 1960'ta nasıl DP kapatıldığında yerine AP kurulduysa AP kapatıldığında da yerine yeni bir parti kurulmalıydı (Doğan,1985:124-154).

Demirel'i zor yıllarında dostları sık sık ziyaretinde bulunup yalnız bırakmamaktaydı. Bu ziyaretler Evren'inde dikkatini çekmekteydi. 3 Nisan'da Bursa'daki konuşmasında isim vermeden eski liderlerin faaliyetlerinden; Ecevit'in demeç vermesinden, Demirel'in evine gerçekleştirilen ziyaretlerle AP'yi bir arada tutmaya çalışmasından ve komut vermesinden, rahatsızlık duyduğunu açıklamıştır. Yeni tedbirlerin alınabileceğinin ve 12 Eylül öncesinde görev alan liderlerin parti kurmalarına izin verilmeyeceğinin altını çizmiştir (Donat,1993:38-40). Ve liderlerin siyasi arenaya geri dönmelerini yasaklayacak önlemi almaya başlamıştır. İlk olarak bu yasaklamaların içerisinde yer alacağı Anayasa tasarı hazırlanmıştır. Tasarı 23 Eylül 1982'de Danışma Meclisinde oy kullanan 139 üyenin 120'sinin kabul oyu ile kabul edilmiştir (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, Cilt:10, 156 Birleşim, 23.09.1982:890). 19 Ekim'de de MGK'da, Anayasa Tasarısına 12 Eylül öncesi parlamentoda yer alan siyasi parti mensuplarının siyasete girmesini engelleyecek olan geçici madde eklenerek son hali verilmiştir. MGK'nın onayıyla birlikte millete sunulmuştur. Anayasada dikkat çeken birçok unsur yer almaktaydı. Ancak MGK tarafından eklenen Geçici 4. Madde o döneme damgasını vurmaktaydı. Geçici 4.Madde ile 12 Eylül öncesine ait parti

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

mensuplarına siyasi yasaklar getirilmekteydi. Darbeci yönetimin, oluşturduğu anayasada yer alan siyasi yasaklar referandum ile halka kabul ettirilmeye çalışılmıştır. (MGK Tutanak Dergisi, Cilt:7, 118 Birleşim, 18.10.1982:408-412). Geçici 4. Maddenin (a) bendinde yer alan 10 yıllık siyasi yasak getirilen 12 Eylül öncesi siyasetçilerin sayısı 227'yi bulmaktadır. Geçici 4. Maddenin (b) bendinde yer alan 5 yıllık siyasi yasağa tabi tutulacak olan eski parti mensuplarının sayısı da 496'yı bulmaktadır (Nokta,14.04.1985:21). Böyle bir ortamda yapılacak olan referandumda anayasaya karşı propaganda yapılması çok zor olmasına rağmen Demirel, hayır oyu verilmesi için çalışmalara başlamıştır. Demirel'in görüşü ihtilale karşı olumsuz faaliyette bulunulmasının doğru olmayacağı ancak oluşturulan anayasaya referandumda hayır oyu kullanılmasının askeri yönetime verilmek istenen cevabı en doğru şekilde yansıtacağı kanısındaydı. Ecevit ve Erbakan'da anayasanın karşısında yer almaktaydı. Kapatılan Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ise evet oyu atılmasını savunmuştur (Doğan,1985:194-196).

Evren, anayasa tanıtımı için ilk konuşmasını 24 Ekim 1982'de gerçekleştirmiştir. Daha sonra da gittiği şehirlerde anayasayı halka tanıtarak; neden evet denmesi gerektiğini, ülkeyi nasıl bir ortamdan kurtardıklarını açıklamıştır. Evren, Trabzon'da yaptığı konuşmasında Geçici 4. Madde ile ilgili “...*Millet artık bir 10 sene rahat etmeli...*” ifadelerini kullanırken ayrıca teşekkür edip siyasetten çekilmelerini de istemiştir. Evren, 5 Kasım 1982'de anayasayı tanıtım programı için son kez millete hitap etmiştir. Konuşmasında referandumda milletin cevap vereceği sorunun “*bu ülkenin 12 Eylül öncesine tekrar gelmesini istiyor muyuz? İstemiyor muyuz?*” olduğunu ve konuşmasının devamında ülkenin 11 Eylül öncesinden daha da kötü bir ortamın oluşmaması için evet oyu kullanılmasını istemiştir (Evren,1982:1-22). Evren, halkın üstünde baskı kurmuştur. Türk milleti böyle bir ortamda askeri yönetimin hazırladığı anayasaya 7 Kasım'da gerçekleşen referandumla oy vermiştir.

7 Kasım 1982 Referandum sonucunda anayasa %91.37 ile kabul edilmiştir (RG, Sayı:17874, 20.11.1982:1-3). Seçimlerde hayır propagandalarının yapılamaması oranın bu kadar yüksek olmasına neden gösterilebilir. Böyle bir ortamda Anayasada yer alan

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

Geçici 4. Maddenin veyahut diğer maddelerin irdelenmesinin ve karşı çıkılmasının mümkün olmadığı söylenebilir.

Süleyman Demirel ve BTP'nin Kuruluşu

7 Kasım'da yapılan referandumla kabul edilen anayasada siyasi yasakları içeren Geçici 4. Madde yer alsa da demokrasinin başlangıcı için büyük bir adım atılmıştır. İkinci büyük adım ise siyasi partilerin kurulmasına izin verilip seçimlere gidilmesi idi. 24 Nisan 1983'te Siyasi Parti Kanunu resmi gazetede ilan edilmesiyle birlikte siyasi parti faaliyetlerinde bulunmayı yasaklayan 70 Numaralı kararın yürürlükten kaldırıldığı bildirilmektedir. Yayınlanan 76 sayılı kararda; kapatılan partilerin mensuplarının 12 Eylül öncesinin şartlarını tekrar oluşturacak beyan verilmesi, yeni kurulacak olan partilerin kapatılan partilere ilişkin beyan vermesi, Anayasa'nın Geçici 4. Maddesinin de bahsi geçen şahısların siyasi faaliyetlerine yönelik beyan verilmesinin yasak olduğu bildirilmektedir. Ayrıca Siyasi Parti Kanununda parti kurulabilmesi için 30 kurucu üyenin anayasaya uygunluğunun onaylanması ve partilerin; illerin yarısında veya daha fazlasında, *"ilçelerinin en az üçte birinde"* teşkilatlanması şartları getirilmekteydi (RG, Sayı:18027, 24.04.1983:3-28). Partinin kurulabilmesi için istenilen şartların sağlanması gerekmektedir.

Cumhurbaşkanı Evren, sol kanatta Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp'ın parti çalışmalarını yürütmesini; sağ kanatta da darbe ideolojisine sahip bir parti kurulmasını ve partinin liderliğini de Başbakan Bülend Ulusu'nun yürütmesini istemekteydi. Evren'in onayıyla Bülend Ulusu parti kurma çalışmalarına başlamıştır. Başbakan Bülend Ulusu sağ kanatta parti kuracağı için AP'nin tabanını kendi partisine çekmesi gerekmektedir ve Demirel'in desteğine ihtiyacı vardı. Ancak Demirel partiler kapatıldığından itibaren kendisinin önderliğinde yeni bir parti kurmayı düşünmekteydi. Bülend Ulusu'nun kuracağı partiyi desteklememesinin bir diğer nedeni de ordu ile birlikte anılmak istememesinden kaynaklanmaktaydı. Ulusu, Demirel'le görüşmek istemekteydi ancak Evren'in eski liderlerle görüşülmesine ve işbirliği yürütülmesine karşı olduğu için görüşmenin gizli yapılmasını istemekteydi. Demirel ise görüşmenin aleni olması ve basınında görüşmeden haberdar olması şartıyla kabul etmekteydi.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

Görüşme gerçekleşmedi. Bülend Ulusu ve Süleyman Demirel aynı tabana hitap eden iki farklı parti kurma çalışmalarına devam etmiştir. Demirel yasaklı olduğu için kuracağı partinin genel başkanlığına Turgut Sunalp, Ali Fethi Esener ve Bedrettin Demirel'i düşünmekteydi. Turgut Sunalp'e genel başkanlık teklif edilmiştir. Sunalp, partiye geçici lider aradıkları kanısına varmıştır.

Kısa zaman sonrad a Bülend Ulusu'nun parti kurma çalışmalarından çekilmesiyle görevi Turgut Sunalp'e teklif edilmişti. Sunalp, askeri hükümetin devamı sayılacak olan partinin liderlik teklifini kabul etmiştir. (Doğan,1985:203-258). Demirel, Sunalp'in başka bir parti kurma çalışmalarına katılması üzerine kuracağı parti için lider arayışına devam etmiştir. Evren, Demirel'in siyasi yasaklı olmasına rağmen parti kurma girişimde bulunması üzerine 7 Mayıs'ta Çankırı'da konuşma yapmıştı. Konuşmasında 1980 öncesi parti mensuplarının parti kurmak için gizli girişimlerine devam ettiklerini gerekirse yasak kapsamına alınmayan kapatılan partilerin İl ve Belediye Başkanlarının da yasak kapsamına girebileceklerinin altını çizmekteydi (Hürriyet,08.05.1983:1-3). Seçimlerin belirlenen tarihlerde yapılması için bu tür çalışmalara girilmemesi gerektiğini söylemektedir. 12 Eylül öncesinde görev alan liderlerin varlığını silmek istemesine alınan kararlar ve yeni siyasilere olan bu inançtaki çelişki net olarak görülmektedir. Eski liderlerin görüşleri çerçevesinde yetişmiş siyasi düşüncelerine yön vermiş yeni liderlerin 1980 öncesi liderlerden farklı olduklarını söylemek mümkün müydü? Belki de mümkün olmadığının en büyük kanıtı yeni liderlerin eski liderlerle görüşüp onay almalarıydı. Bülend Ulusu'nun, Demirel ile iletişime geçmesi örnek olarak gösterilebilir. Darbe hükümetinin devamı sayılan partinin yeni kurucusu Sunalp ise Bülend Ulusu'nun aksine Demirel yerine bir başka eski lider DP'nin kurucusu Celal Bayar ile iletişime geçmeyi daha doğru bulmuştur. Sunalp'in amacı Bayar'ın desteğini alarak sağ tabanın oylarını almaktı. Görüşmede Turgut Sunalp onayı aldığı kanısına varsa da Celal Bayar, DP tüzüğüne dayalı yeni bir parti kurmak hatta izin verilirse DP'yi kurmayı istemekteydi (Doğan,1985:264-305). Demirel, Bayar ile hemen görüşme ayarlamıştır. Görüşmede sağın parçalanmaması için ortak lider seçme kararı alınmıştır. Demirel'e göre en uygun lider Bayar'dı. Seçimlere kadar sürecektir olan Bayar'ın lider olmasını istemesindeki amaç sağı bir arada tutarak bölünmesini engellemek ve en

önemlisi Demirel'in istediği gibi geçici liderliği yürütebilecek olmasıydı. Bayar, Demirel'in liderlik teklifini kabul etmiştir. Ancak bir gün sonra Bayar kendisinin yerine genel başkanlık görevini genç neslin yürütmesinin daha doğru olacağını belirterek Demirel'in genel başkanlık teklifini kabul etmekten vazgeçmiştir. Bayar'ın liderlikten vazgeçmesi üzerine Demirel, kuracağı partinin lideri olması için Hüsamettin Cindoruk'a teklif etmiştir. Cindoruk, tabanın lider olarak Ali Fethi Esener'i istediğini düşünmekteydi. Bu nedenle teklifi kabul etmemiştir. Kurulacak olan partinin genel başkanlığı için Ali Fethi Esener'de karar kılınmıştır. Esener asker kökenliydi. Demirel, 1960 darbesi sonrasında uygulandığı gibi geçiş dönemini asker kökenli bir liderle atlatmanın uygun olacağı kanısına varmıştır. Esener, Demirel'in genel başkanlık teklifini kabul etmiş ve askeri yönetimle görüşme gerçekleştirmiştir. Yaptığı görüşmede partinin kurulması için gerekli onayı aldığı kanısına varmıştır. Sunalp ve Esener'in yanı sıra Özal'da Evren'in onayını alarak sağ tabanlı parti kurma çalışmalarına başlamıştır (Çavuşoğlu,2007:185-189).

Parti kurma faaliyetlerinin kanunda yer alan kısıtlamalarla da olsa serbest bırakılmasıyla birlikte ilk kurulan parti 16 Mayıs 1983'de Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur (Hürriyet,13.05.1983:1). 20 Mayıs'ta Necdet Calp liderliğinde Halkçı Parti (HP), Ali Fethi Esener liderliğinde Büyük Türkiye Partisi (BTP) ve Turgut Özal'ın Anavatan Partisi kurulmuştur (Hürriyet,21.05.1983:1).

Demirel'in, kurulmasında öncülük ettiği BTP Ali Fethi Esener liderliğinde 20 Mayıs'ta İçişleri Bakanlığına parti kurma bildirisini sunmuştur. Bildiride BTP amblemini arı olarak belirtmekteydi. Demirel'in mezun olduğu üniversiteye ait arı rozetini yakasında taşımasından esinlenilmiştir. Arı rozetinin amblem olarak seçilmesinde kurulacak olan BTP'nin, AP'nin devamı olduğu vurgusu yapılmak istenmektedir. Ancak ANAP'ta arı amblemini düşünmekteydi. BTP'den önceki ilk başvuru saatini ANAP aldığı için arı amblemi de ANAP'ın olmuştur. BTP, bu kez ambleminin el olmasında karar kılmıştır. El ambleminin kullanılmasıyla da DP anımsatılmak istenmekteydi. Ancak partinin varlığı uzun sürmedi. 21 Mayıs'ta, kapatılan AP mensubu İhsan Sabri Çağlayangil ile birlikte 1980 öncesi parti mensubu

140 kişi BTP'ye katılmıştır (Çavuşoğlu,2007:188-191). 30 Mayıs'ta toplanan MGK'da, Anayasa'nın Geçici 4. Maddesi ile siyasi yasaklı sayılan partililerin, liderlerin parti kuruluşlarında yer alması ve AP mensubu parlamenterlerin toplu olarak BTP'ye geçmeleri gibi konular görüşülmüştür. MGK'nın aldığı 79 sayılı kararla 11 günlük BTP kapatılmıştır. Ayrıca İl ve İlçe Belediye Başkanları ile yasak kapsamına girmeyen parlamenterlerinde siyasi yasaklı olarak kabul edilmelerine ve Anayasanın Geçici 4. Maddesi kapsamına girenlerin parti kuramamalarına ek olarak partiye üye olmaları da yasaklanmaktadır. 79 sayılı kararla Süleyman Demirel'inde yer aldığı 7 AP, 7 CHP, 2 BTP mensubu 16 politikacının zorunlu ikamet etmek üzere Çanakkale'nin Zincirbozan mevkiindeki askeri tesise gönderilmeleri onaylanmıştır (Fincancıoğlu,2000:145-148).

Süleyman Demirel'in, DYP'nin Kuruluşundaki Ve Geçici 4. Maddenin Kaldırılmasındaki Rolü

Süleyman Demirel, hakkında 10 yıl siyasi yasak getirilmesine rağmen parti faaliyetlerinden uzak durmamıştır. Bunun en büyük göstergesi de BTP'nin kuruluşunda öncülük etmesidir. Ancak kurduğu parti MGK'nın 79 sayılı kararıyla kapatılmış kendisinin de yer aldığı AP, CHP, BTP mensubu 16 kişiye zorunlu ikamet getirilmiştir. Demirel, MGK'nın 79 sayılı kararına uyarak 2 Haziran'da kapatılan AP mensubu Sadettin Bilgiç, Nahit Menteşe ve Necmettin Cevheri ile birlikte Zincirbozan mevkiindeki askeri tesise teslim olmak için yola çıkmışlardır. Bu 4 kişi yol boyunca kapatılan BTP yerine yeni bir parti kurulmasını kararlaştırmıştır. Kurulacak olan partinin kapatılma ihtimaline karşı ikinci bir partinin planları da hazırlanmıştır (Altuğ,1993:88-95).

Demirel'in, Zincirbozan'a teslim olurken kararlaştırıldığı gibi DYP kurma çalışmalarına başlanmış ve kısa sürede parti kurulmuştur. 7 Temmuz 1983'te 34 kurucu üye ile İçişleri Bakanlığına bildirilmiştir. 34 kurucu üyeden 30'u veto edilmiştir. Genel Başkan Ahmet Nusret Tuna'da veto edilenlerin arasındaydı. 11 Temmuz'da Genel Başkan Yıldırım Avcı olmak üzere 30 kurucu üye listesi sunulmuştur. 30 kurucu üyenin 15'i veto edilmiştir. 3. ve 4. kez sunduğu kurucu üye listesi de MGK tarafından onaylanmamıştır. DYP'nin. 5. kez sunduğu kurucu liste 24 Ağustos 1983 son başvuru

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

tarihine kadar inceleme sonucu açıklanmamıştır (Turgut,1986:326-331). 25 Ağustos'ta Yüksek Seçim Kurulu (YSK) 265 sayılı kararıyla 6 Kasım'da yapılacak olan seçimlere siyasi parti kanuna uygun olarak kuruluşunu tamamlamış olan ANAP, MDP, HP'nin katılma hakkını elde ettiğini ve DYP olmak üzere diğer partilerin seçimlere katılamayacağını açıklamıştır (RG, Sayı:18147, 26.08.1983:59). 8 Eylül'de MGK, DYP'nin kurucu üyeleri hakkındaki soruşturmayı tamamlamış ve onaylanmasıyla parti kurulmuştur (Milliyet,09.09.1983:1). Ancak seçimlere girmesine izin verilmemiştir. Seçimlere girecek olan üç partinin belirlenmesi üzerine 30 Eylül'de MGK 166 sayılı kararıyla Anayasada yer alan Geçici 4. Madde ile MGK'nın aldığı 79 sayılı kararın diğer maddelerinde yer alan yasakların devam ettiği vurgulanarak yalnızca Çanakkale'deki zorunlu ikametini sona erdiğini bildirmiştir (RG, Sayı:18178, 1.10.1983:1).

YSK'nın 265 sayılı kararıyla 6 Kasım 1983 seçimine katılmasına izin verilen partilerin oy ve milletvekili dağılımı: ANAP %45 oy oranı ile 211 milletvekili, HP %30,5 oy oranı ile 117 milletvekili, MDP %23,3 oy oranı ile 71 milletvekili şeklindedir. Bağımsızlar %1,1 oy oranına sahiptir (YSK Web sitesi, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, E. Tarihi 21.11.2020). 6 Kasım seçimine 3 partinin katılmasına izin verilerek darbe yönetiminin devamı sayılan MDP'nin seçimi kazanması beklenmekteydi. Ancak seçim sonucunda darbeci yönetimin görüşlerinin başarıya ulaşmadığı ve halk tarafından benimsenmediği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları askeri yönetimin devamı olarak görmediği ANAP'ı %45 oy ile ilk sıraya taşımıştır (Der Spiegel Web Sitesi, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14023205.html>, E. Tarihi:24.12.2020). 6 Kasım genel seçimine katılmasına izin verilmeyen SODEP ve DYP'nin 25 Mart yerel seçimine katılmasına izin verilmiştir. Yerel seçim sonucunda ANAP %41.48, SODEP %23.4, DYP %13.25, HP %8.75, MDP %7.09, Refah Partisi %4.40, Bağımsızlar %1.63 oy oranlarına sahip olmuştur. Açıklanan sonuçlara göre Demirel'in kuruluşunda öncülük ettiği, ismini verdiği DYP üçüncü büyük parti olarak yerini almıştır. 6 Kasım seçimlerine giren üç partinin oy oranlarındaki düşüş dikkat çekmektedir. Karşılaştırıldığında ANAP'ın %45'den %41.48'lere kadar gerilediği, HP'nin %30.5'den

%8.75'lere, MDP'nin %23.3'den %7.09'lara kadar düştüğü görülmektedir. (RG, Sayı:18412, 26.05.1984:13). Demirel, ihtilal ile birlikte kurulan suni partilerin yok olacağını alınan oyların ortaya çıkardığı yorumunda bulunmaktaydı. Ayrıca oy oranlarındaki düşüş Demirel'in yasakların kalkacağına dair olan umudunu da arttırmaktaydı (Güven:350).

DYP'nin yerel seçimden sonra katıldığı en çekişmeli seçim, 14 Mayıs 1985 tarihinde yapılan genel başkanlık seçimidir. Adaylar Mehmet Yazar ve Hüsamettin Cindoruk'tu. Demirel, DYP genel başkanlığına aday olan Mehmet Yazar'a olumlu bakmamaktaydı. Yazar'ın askerle olan ilişkisinden rahatsızlık duymaktaydı. Ayrıca siyasi yasaklar kalktığına koltuğu kendisine vermeyeceği görüşündeydi.

DYP kongresinde; bir tarafta tabanın kendisini istediğini savunan Yazar, diğer tarafta ise yasaklı olmasına rağmen partililerin sözünden çıkmayacağını düşünen Demirel yarışmaktaydı. 14 Mayıs 1985 yılında DYP kongresinde genel başkanlığı siyasi yasaklı Demirel'in istediği Hüsamettin Cindoruk 626 oyla kazandı. Demirel böylece her şeye rağmen sözünün geçtiğini DYP'nin asıl lideri olduğunu kanıtlamaktaydı. (Donat,1993:120-162). Demirel, her ne kadar siyasi yasaklı olsa da DYP'nin en kilit noktalarında fikir beyan etmekte ve uygulamaya geçirmektedir. Demirel, DYP dışında Türkiye'nin güncel sorunları ve halkın baskı altında susturulmaya çalışılması konusunda da fikir beyanında bulunmaktaydı. Demirel, *"Konuşan Türkiye'yi savunarak"* konuşmalarını şekillendirmektedir. Ancak yasaklı liderlerin konuşmasından ve müdahale etmesinden Cumhurbaşkanı Evren rahatsız olmaktadır. 1 Eylül 1985 tarihinde Meclis açılışında *"Susan Türkiye yerine Konuşan Türkiye mantığının bu ülkeye nelere mal olduğunu hepimiz biliyoruz. Kaldı ki bugün susması gerekenler bile her gün konuşmaktadır"* sözleriyle de ülkenin aradan 5 yıl geçmesine rağmen hala baskı aracılığıyla yönetildiğini açık olarak göstermektedir (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:17, C. 19, 1 Birleşim, 01.09.1985:4-7). Demirel, Evren'in yaptığı açıklamalarına karşı eşitlik ilkesine vurgu yaparak kanunlarda bir grubun susması susturulmasının söz konusu olmadığını, Anayasaya eklenen Geçici 4. Madde ve

2969 sayılı kanunla bazı kesimleri susturma gibi bir anlamın çıkarılmasının doğru olmadığı yönünde eleştirilerde bulunmuştur. (Arcayürek,2000:243-246).

Demirel, baskılara rağmen meydanlarda daha sık görünmektedir. Kapatılan AP'nin kuruluş yıl dönümü kutlamalarına katılan Demirel büyük ilgi ile karşılanmıştır (Donat,1993:172-173). Beş yıl aradan sonra ilklere imza atan Demirel Baro Başkanlarının düzenlediği toplantıda “iç barış” hakkında konuşma yapmak üzere davet edilmiştir. Toplantı ertelenmesine rağmen Demirel yine de 5 Nisan'da Bursa'ya gitmiştir. Demirel, Bursa'da coşkuyla karşılanmış ve ilk kez halk önüne çıkmıştır. Demirel daha sonra İstanbul, Adana, Urfa, Diyarbakır'da konuşma yapmıştır (Güven:412-420). Demirel, siyasi yasaklı olduğu için açık açık söyleyemese de DYP'nin AP'nin devamı olduğu vurgulanmaya çalışılmaktaydı. En büyük kanıtı da 17 Temmuz'da DYP amblemi olan “Doğru Yolda Yürüyen Adam” yerine AP'nin amblemi olan kır atı simgeleyen “Süvari ile Şahlanan Kırat” olarak değiştirilmesiydi (Cumhuriyet,18.07.1986:1). Ayrıca 28 Eylül 1986'da 11 şehirde ara seçim yapılma kararı alınmıştı (RG, Sayı:19166, 16.07.1986:1). Amblem değişikliğinde ara seçim kararı alınmasının da etkili olduğu söylenebilir. Ara seçimde AP vurgusu yapılmak istenmiştir. DYP ara seçim propagandalarına Genel Başkan Hüsamettin Cindoruk'a gezilerinde Demirel'de eşlik etmekteydi. Demirel, yasaklı olduğu dönemde ilk miting konuşmasını Samsun'da yapmıştır. DYP'nin, AP ve DP'lilerden oluştuğunu, değiştirilen ambleminde AP'nin amblemi olduğunu vurgulamaktaydı. 1986 ara seçimi için DYP'ye oy istemiştir (Cumhuriyet,12.09.1986:1-13) Ara seçim mitingleri düzenleyen Özal'a ise her fırsatta yasaklarla ilgili sorular yöneltilmekteydi. Özal, siyasi yasakların kalkması konusunda 1988 yılını işaret etmekteydi. Anayasanın Geçici 4. Maddesinin referandumla halk tarafından kabul edildiğini ve halkın bilerek oy verdiğini savunmaktaydı. (Cumhuriyet,09.08.1986:1-13). Siyasi yasaklı 4 eski parti liderinin mitinglere katılmalarından ve anayasadaki yasakları çiğnemelerinden de rahatsız olmaktaydı. Anayasaya karşı gelindiğini ve bu davranışlarının ülkede anarşi getireceğini savunmakta ve ilgili makamları göreve çağırırmaktaydı (Cumhuriyet,24.09.1986:1). Tüm çekişmelere rağmen ara seçim sonuçlarında ANAP 6 milletvekili, DYP 4 milletvekili, Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ise 1 milletvekili çıkartabilmişti. Ara seçim

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

sonucunda ANAP'ın %32.12, DYP'nin %23.53, SHP'nin ise %22,74 oy oranı vardır (RG, Sayı:19247,10.10.1986:21). 1983 seçiminde kapatılan parti tabanlarının ANAP'ı yakın görerek oy verdiğini ancak kendi partilerinin devamı olan partilerin kurulmasıyla oylarda kayma yaşandığı görülmektedir. Demirel, ANAP'ın oy oranının %32'lere kadar düşmesiyle iktidar partisi olma gücünü kaybettiğini iddia etmekteydi. Anayasa'nın Geçici 4. Maddesinin kaldırılması gerektiğini savunmaktaydı (Cumhuriyet,30.09.1986:1).

Demirel, ara seçimden sonrada yurt gezilerine devam etmiştir. Gezilerinde Demirel'i kalabalıklar karşılamış ve destek sloganları atılmıştır. Ancak Antalya gezisinde Vali, Demirel'in Cumhuriyet Meydanında konuşmasına izin vermemiştir. Demirel'e, Cumhuriyet Meydanının yerine Pazar Meydanında konuşma yapmasına izin verilmiştir (Şelale,26.10.1986:1). Antalya Valisi Bahaeddin Güney, Cumhuriyet Meydanının miting yapılacak yerlerden çıkarıldığını DYP'nin teklifinin bu nedenle reddedildiğini savunmuştur (Şelale,28.10.1986:1). Yaşanan bu olay sonrasında Demirel'in, Isparta'da yapacağı konuşmasına da izin verilmemiştir. Demirel, Antalya'daki müdahalenin “keyfi idare” sonucu olduğunu savunmakta ve yaşanan olayları tuzak olarak nitelendirmekteydi (Cumhuriyet,28.10.1986:1-13). Ayrıca Demirel'in, ara seçimde yapmış olduğu konuşmalarından dolayı hakkında iki dava açılmıştır. 1-3 yıl hapis cezası ile “geçici 4. ve Siyasi Partiler Yasası'nın geçici 1. Ve 119. maddelerine aykırı hareket etmekten” yargılanmaktaydı. Demirel savunmasında yasakların parti kurmasını kapsadığını konuşmasına getirilen herhangi bir yasak olmadığını ayrıca Anayasada verilen hakların Geçici 4. Madde ile elinden alınamayacağını belirtmiştir. Dava sonucunda Demirel'e beraat kararı verilmiştir (Cumhuriyet,25.11.1986:1-13).

1982 yılından itibaren gündemi meşgul eden Anayasa'nın Geçici 4. Maddesinin kaldırılması için birçok girişimde bulunulmuştur. Bunlardan bir tanesi 1985 yılında gündeme getirilen af çıkarılmasıydı. DYP Genel Başkanı Cindoruk, yasakların af kapsamında değerlendirilmesi için Geçici 4. Maddenin cezai bir işlem sonucunda konulması gerektiği görüşündeydi. Bu nedenle yasakların af ile kaldırılmasının doğru

olmayacağını savunmaktaydı. (Nokta, Sayı:14, 14.04.1985:20-22). MDP ise affin sınırlı olarak getirilmesinden yana tavır alırken, HP ve SODEP ise siyasi yasakları da kapsayan geniş bir af çıkarılmasından yana tavır almaktaydı. ANAP'ın ise Af konusunu gündeminden çıkardığı görülmektedir. Affin siyasi yasakları kapsayıp kapsamayacağı tartışma konusuna dönüşmüş ve bu girişimden bir sonuç alınamamıştır (Nokta, Sayı:37, 22.09.1985:35). 1985 yılında gerçekleşen diğer girişim ANAP'ın anayasa değişikliğini içeren önerisiydi. Öneride Geçici 4. Maddenin (a) bendinde yer alan 10 yıl süre ile siyasi yasak kapsamına girenlerin yasaklarını 5 yıla indirilmesini içermektedir. Anayasa değişikliği önerisi MHP dışındaki diğer partilerin yöneticilerini kapsamaktaydı (Nokta, Sayı:47, 01.12.1985:12-14). Ancak bu girişimde sonuçsuz kaldı. Diğer bir girişimde 1986 yılında Geçici 4. Maddenin değiştirilmesini kapsayan tasarıydı. Tasarı 25 Kasım 1986'da 136 imzayla meclise verildi. Tasarıya SHP'li 79, DYP'li 30, Hür Demokrat Partili (HDP) 10, ANAP'lı 3, Demokratik Sol Partili (DSP) 5, Vatandaş Partili (VAP) 1, Bağımsız 8 milletvekili imza atarak parlamentoda görüşülmesi için girişimde bulunulmuştur. (Cumhuriyet,26.11.1986:1-12).

Parlamento içerisinde güncel sorunların yanı sıra Anayasadaki Geçici 4. Maddenin değiştirilmesinin tartışılır hale gelmesi baskının azaldığına işaret etmekteydi. Başbakan Turgut Özal, yasakları kapsayan maddenin referandumla değiştirilmesinden yana tavır aldı (Milliyet,3,02.1987:12). Özal'ın bu tavrı başta Demirel olmak üzere muhalefetin tepkisine yol açmıştır. Demirel'e göre siyasi yasakları meclis kaldırmalıydı. Yapılacak olan referandumla bir bakıma anayasada yer alan bu maddenin insan haklarına aykırı olan bir durumun halk tarafından tartışılmaya açılmasının doğru olmayacağı kanısındaydı. Demirel, 1982 anayasanın oylandığı ortamda halkın belirli maddelere karşı çıkabilecek durumda olmadığına da altını çizmekteydi (2000'e Doğru, Sayı:22, 31 Mayıs-6 Haziran 1987:20-21). Evren ise yasakların kaldırılmasına ilişkin taraf olmayacağını meclis kaldırırsa engel teşkil etmeyeceğini ve baskı kurmayacağını açıklamaktaydı. Evren, Demirel'in konuşmalarından rahatsızdı ancak siyasi arenaya da geri dönmesini istemekteydi. Darbenin ilk yıllarında eski siyasilere karşı katı duruş sergileyen Evren'in tavrındaki değişimin nedeni *“Özal'ın hakkından ancak Demirel*

gibi biri gelebilir” görüşünün hakim olmasından kaynaklanmaktaydı (Evren,1992:99-108). Özal ise Evren’in yerini aldı ve yasakların bir numaralı savunucusu oldu.

Mecliste gündeme gelen Geçici 4. Maddenin uygulamadan kaldırılmasına ilişkin yapılan oylamanın ilkinde 400 üyeden 360’ı evet, 7’si ret oyu vermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:17, C. 40, 103 Birleşim, 14.05.1987:409-420). İkinci oylamada ise 370 evet oyu, 7 ret oyu kullanılmıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:17, Cilt:40, 106. Birleşim,17.05.1987:542-598) Böylece referandum kesinleşmiştir. Referandumun kesinleşmesiyle birlikte DYP’nin televizyonda yapacağı konuşmasının ilkini Genel Başkan Cindoruk’un, ikinci konuşmayı da Demirel’in yapmasına, 4 şehirde Cindoruk ve Demirel’in birlikte miting düzenlemesine karar verilmiştir (Milliyet,19.07.1987:1-7). Ancak YSK, “2820 sayılı siyasi partiler kanunu 11 ve geçici birinci maddesinde öngörülen şartlara haiz üyesi olmasına” karar vermesiyle siyasi yasaklı Süleyman Demirel’in DYP adına televizyonda konuşma yapmasının önü kesilmişti (Milliyet,21.07.1987:1-8).

Demirel tüm engellemelere rağmen 30 şehirde konuşma yaparak referandumda evet propagandası yürütme çalışmalarında bulunmuştur. Konuşmalarında millete seslenmekte ve herkesten evet oyu istenmekteydi. Demirel’e göre demokrasi sağıyla soluyla birlikte oluşturulmalıydı. (Güneş,1987:4-13). Demirel, referandumda evet oyu kullanılmasıyla DYP’yi ya da yasaklı liderleri seçmiş olmadıklarını aksine 1982’de halka başka seçenek sunulmadan kabul ettirilen Geçici 4. Maddede yer alan eşitsizliği ortadan kaldırma fırsatı sunulduğunu belirtmekteydi. Demirel, DYP dışında da tüm vatandaşların bilinçlenmesini ve bilinçlendirmesini istemekteydi (Cılızoğlu,1988:64-70) Ayrıca DP, AP, DYP mensuplarından da referandum için çalışmalarda bulunmasını istemiştir. Bu amaçla yazdığı mektubu parti mensuplarına yollamıştır. Mektupta 6 Eylül’de yapılacak olan referandum için halkın bilgilendirilmesini istemiştir. Demirel partililerden nüfusun en az olduğu ücralara dahi gidilerek halkın vereceği kararın önemini anlatılmasını istemektedir (Turgut,1987:191-194).

Referandumda evet oyu çıkarsa, Geçici 4. Madde kaldırılarak 12 Eylül öncesine ait siyasi parti yöneticileri siyasete geri dönebileceklerdi. Eğer referandumdan hayır oyu çıkarsa 10 yılın dolmasını bekleyerek 1992 yılında siyasete geri dönebileceklerdi. DYP, DSP, Refah Partisi (RP), Islahatçı Demokrasi Partisi evet oyu için propaganda yürütmekteydi (Güneş,1987:3). SHP’de ise Genel Başkan Erdal İnönü referanduma evet verilmesini savunmasına rağmen parti içerisinde hayır oyu atılmasını savunanlarda mevcuttu. Hayır oyunu savunmalarındaki amacı eski CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in siyasete geri dönmesiyle birlikte oyların bölüneceği görüşüne hakim olmalarında kaynaklanmaktaydı (Yalçın,1994:196-197). ANAP’ta ise Genel Başkan ve dönemin Başbakanı Turgut Özal hayır oyu atılmasını savunmaktaydı. ANAP içerisinde Hasan Celal Güzel, Mesut Yılmaz gibi referanduma evet oyu verilmesini savunanlarda mevcuttu. Özal’ın en dikkat çekici hayır propaganda yöntemi ise konuşmaları sırasında ANAP’ın kurucuları arasında yer alan Güneş Taner’in turuncu üzerinde “No” yazan tişörtle yanında bulunmasıydı (Birand ve Yalçın,2001:289-298).

Demokrasinin önünde engel teşkil eden Geçici 4. Maddenin kaldırılması için yapılacak olan 1987 referandumu, 1982 referandumunun aksine daha çekişmeli geçtiği söylenebilir. Engellemelere rağmen evet propagandalarının yapıldığı ve hayır-evet propagandalarının yurt geneline yayıldığı görülmektedir. Takvimler 6 Eylül 1987’yi gösterdiğinde yurt genelinde oy kullanma işlemi başlamıştı. Demirel Kavaklıdere İlkokulunda oyunu kullanırken “*şimdi söz sırası bizde değil millette*” ifadelerini kullanmıştır (Cumhuriyet,7.09.1987:11).

6 Eylül 1987 Referandum Sonuçları ve Süleyman Demirel’in Siyasetteki Rolü

6 Eylül 1987 Referandum sonucunda Geçici 4. Maddenin kaldırılması için 11.711.461 evet oyu kullanılmıştır. Evet, oylarının, geçerli oyların yarısı olan 11.673.928 oydan fazla olduğu görülmektedir. Böylelikle Anayasada yer alan Geçici 4. Madde 11.711,461 oyla yürürlükten kaldırılmıştır (RG, Sayı:19572,12.09.1987:1-3). Evet, hayır oylarının arasındaki farkın az olmasında eski liderlerin siyasete geri döndüklerinde mevcut partilerin oylarının düşeceğini ileri sürerek evet propagandasına

yeterince destek verilmemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Az farkla da olsa Türkiye Cumhuriyeti “*“Yasaklı Türkiye”den, “Yasaksız Türkiye”ye*” geçmiştir (DYP,1987:6).

24 Eylül 1987’de olağanüstü kongreyle DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Demirel’den aldığı emaneti iade etmişti. Demirel Kongrede DYP’nin yeni genel başkanı olarak seçilmiştir (Milliyet,25.09.1987:9). Yasakların kalkmasıyla Cumhurbaşkanı Evren 12 Eylül öncesinin sorumluları olarak gördüğü kapatılan 4 siyasi partinin liderlerini Çankaya’da kabul etmiştir (Evren,1992:176).

Demirel, 6 Eylül 1987 yılında yasakların kalkmasıyla siyasete geri dönmüş ve DYP Genel Başkanı olmuştur. 29 Kasım 1987’de girdiği ilk seçimde partisi üçüncü sırada yer almıştır. 20 Ekim 1991’deki seçimde de partisini birinci sıraya taşıdığı görülmektedir (YSK Web Sitesi, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, E. Tarihi: 21.11.2020). 1991 yılında SHP ile oluşturulan koalisyon hükümetinde başbakanlık görevi yapmıştır (https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/suleyman_demirel/, E. Tarihi: 21.11.2020). 16 Mayıs 1993 tarihinde de Demirel Türkiye Cumhuriyeti’nin 9. Cumhurbaşkanı olmuştur (RG, Sayı:21583, 16.05.1993:1-2). 12 Eylül darbecilerinin adını dahi duymaya tahammül edemediği Demirel, Türk Milletinin iradesiyle Cumhurbaşkanlığı görevine kadar yükselmiştir.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde maruz kaldığı her darbe, muhtıra girişiminde demokrasinin askıya alındığı görülmektedir. Bu dönemlerde kısa veya uzun süreli antidemokratik uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Bunlardan bir tanesi de 12 Eylül 1980 darbesi sonrası hayır propagandalarının yapılmasına izin verilmediği bir ortamda anayasa tasarısına MGK tarafından eklenen 5-10 yıllık siyasi yasakları içeren Geçici 4. Maddenin referandum ile halka kabul ettirildiği görülmektedir. 1982 Anayasasında yer alan Geçici 4. Madde ile Türkiye Cumhuriyeti’ne yıllarca başbakanlık görevini yürütmüş olan Süleyman Demirel ile birlikte diğer siyasi parti liderine ve parti mensubu kişilere siyasi yasaklar getirilmiştir. Demirel, 12 Eylül darbesiyle ilk olarak Hamzakoy’da daha sonra da siyasi yasaklı olmasına rağmen parti faaliyetlerinde yer

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

almasından dolayı MGK'nın 79 sayılı kararıyla Zincirbozan'da zorunlu ikamete tabii tutulmuştur. Kurulmasında öncülük ettiği BTP 79 sayılı kararla kapatılmıştır. Ancak Demirel parti kurma çalışmalarına ara vermeden devam ederek ismini kendisinin verdiği DYP kurma çalışmalarına ve daha sonra da parti faaliyetlerine katılmıştır. Yasaklı olduğu dönemde Geçici 4. Maddenin kaldırılması için millete sesini duyurmaya çalışan Demirel'in, Antalya meydanındaki konuşmasına karşı çıkıldığı ve hakkında birçok dava açıldığı görülmektedir. Demirel; ülkede yaşanan anarşi, terör gibi birçok olayın yaşanmasında ön ayak olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ülkeyi batırmakla dahi suçlanmıştır. Ancak halkın iradesini yansıtmayan Geçici 4. Madde 6 Eylül 1987 yılında yapılan referandum ile 11.711.461 oyla kaldırılmıştır. Demirel yasakların kalkmasıyla siyasete geri dönmüş ve DYP Genel Başkanı olmuştur.

Askeri yönetimin oluşturduğu baskı sonucunda kabul edilen anayasada yer alan Geçici 4. Maddenin yapılan baskılara rağmen 1987 referandumuyla kaldırılması halkın benimsemediği hiçbir fikrin kalıcı olamadığını göstermektedir. Ayrıca vatandaşların baskılar sonucu darbelere sessiz kalsa da darbe sonrası demokrasiye geçilmesiyle darbeyi savunmadığı ve benimsemediği anlaşılmaktadır. Ancak Demokrasinin ara ara kesilmesiyle birlikte kalıcı olmasa da demokrasinin yaralar aldığı görülmektedir. Her darbe yapıldığında var olan demokrasi yerine sınırlı demokrasi getirilmektedir. Demokrasinin var olmasını engelleyen ve sınırlayan yasakların kaldırılması için geçirilen yıllar boşa harcanmaktadır. Geçici 4. Maddede yer alan yasakların kaldırılması için geçen süreç buna verilebilecek en iyi örneklerdendir. Yasakların halk tarafından benimsenmediğinin diğer bir göstergesi de 12 Eylül darbecilerinin adını dahi duymaya tahammül edemediği Demirel'in, Cumhurbaşkanlığı görevine kadar yükselmesidir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C.10, 156 Birleşim, 23.09.1982, s.890.

MGK Tutanak Dergisi, C. 4, 75 Birleşim, 16.10.1981, s:417-420.

MGK Tutanak Dergisi, C.7, 118 Birleşim, 18.10.1982, s.408-412.

Millet Meclisi Tutanağı, 5.Dönem, C.16, 104 Birleşim, 2.7.1980, s.555-557.

RG, Sayı:17145, 28.10.1980, s.1-3.

RG, Sayı:17874, 20.11.1982, s.1-3.

RG, Sayı:18027, 24.04.1983, s.3-28.

RG, Sayı:18147, 26.08.1983, s.59.

RG, Sayı:18178, 1.10.1983, s.1.

RG, Sayı:18412, 26.05.1984:13.

RG, Sayı:19166, 16.07.1986, s.1.

RG, Sayı:19247,10.10.1986:21.

RG, Sayı:19572, 12.09.1987, s.1-3

RG, Sayı:21583, 16.05.1993, s.1-2.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:17, C. 19, 1 Birleşim, 01.09.1985, s.4-7.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:17, C. 40, 103 Birleşim, 14.05.1987, s.409-420.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:17, C. 40, 106. Birleşim,17.05.1987, s.542-598.

Kitap ve Makaleler

ALTUĞ, K. (1993), **Demokrasinin Yaralı Yılları**, Tekin Yayınevi, Ankara.

ARCAYÜREK, C. (2000), **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

ATATÜRK, M. K., “**Nutuk**”, (Der.: Kemal Bek), Gün Matbaacılık, İstanbul, 2017, s.421.

BİRAND, M. A. (1984), **12 Eylül Saat:04:00**, Karacan Yayınları, İstanbul.

BİRAND, M. A. ve S. Yalçın (2001), **The Özal**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

CILIZOĞLU, T. (1988), **Zincirbozan’dan Bu Güne Demokrasi Mücadelesinde Süleyman Demirel**, Matay LTD. ŞTİ., İstanbul.

ÇAVUŞOĞLU, H. (2007), “12 Eylül ve Merkez Sağ”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:6, s.185-196.

DOĞAN, Y. (1985), **Dar Sokakta Siyaset**, Tekin Yayınevi, İstanbul.

DONAT, Y. (1993), **Demirel’in Yokluk Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

EVREN, K. (1982), **Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar**, TBMM Basımevi, Ankara.

EVREN, K. (1992), **Kenan Evren’in Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

EVREN, K. (1994), **Zorlu Yıllarım 1**, Şefik Matbaası, İstanbul.

FİNCANCIOĞLU, Y. (2000), **Süleyman Demirel Demokraside Duraklama Yılları**, Aydoğan Matbaası, İstanbul.

GÜVEN, T. Y., **Demirelli Yıllar Hamzakoy’dan Demokrasi Mahzenine**, Başak Matbaacılık, Ankara.

Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği (1981), **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

MUMCU, U. (1997), **12 Eylül Adaleti**, Vakıf Yayınları, Ankara.

TURGUT, H. (1986), **12 Eylül Partileri**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul.

TURGUT, H. (1987), **Güniz Sokağı Demirel’in Dünyası**, Abc Ajansı Yayınları, İstanbul.

TUŞALP, E. (1995), **Artık Demokrasi İsteyin**, Papirüs Yayınları, Ankara.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

YALÇIN, S. (1994), **Hangi Erbakan**, Başak Yayınları, Ankara.

Gazete ve Dergiler

2000'e Doğru, Sayı:22, 31 Mayıs-6 Haziran 1987, s.20-21.

Cumhuriyet, 07.09.1987, s.11.

Cumhuriyet, 09.08.1986, s.1-13.

Cumhuriyet, 12.09.1986, s.1-13.

Cumhuriyet, 12.10.1980, s.1.

Cumhuriyet, 18.07.1986, s.1.

Cumhuriyet, 22.09.1980, s.1.

Cumhuriyet, 24.09.1986, s.1.

Cumhuriyet, 25.11.1986, s.1-13.

Cumhuriyet, 28.10.1986, s.1-13.

Cumhuriyet, 30.09.1986, s.1.

Cumhuriyet, 7.09.1980, s.1-9.

Cumhuriyet,26.11.1986, s.1-12.

DYP, 1987, s.6.

Güneş, 1987, s.3-13.

Hürriyet, 08.05.1983, s.1-3.

Hürriyet, 13.05.1983, s.1.

Hürriyet, 21.05.1983, s.1.

Milliyet, 03.02.1987, s.12.

Milliyet, 09.09.1983, s.1.

Milliyet, 18.10.1981, s.1.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.

Milliyet, 19.07.1987, s.1-7.

Milliyet, 21.07.1987, s.1-8.

Milliyet, 25.09.1987, s.9.

Milliyet, 31.08.1981, s.1.

Nokta, Sayı:14, 14.04.1985, s.20-22.

Nokta, Sayı:37, 22.09.1985, s.35.

Nokta, Sayı:47, 01.12.1985, s.12-14.

Şelale, 26.10.1986, s.1.

Şelale, 28.10.1986, s.1.

İnternet kaynakları

Der Spiegel Web Sitesi, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14332826.html>, E. Tarihi:24.12.2020.

Der Spiegel Web Sitesi, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14339491.html>, E. Tarihi:24.12.2020.

Der Spiegel Web Sitesi, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14023205.html>, E. Tarihi:24.12.2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211-20110310.pdf>, E. Tarihi:18.12.2020.

https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/suleyman_demirel/, E. Tarihi:21.11.2020.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Web Sitesi, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html, E. Tarihi:14.11.2020.

YSK Web Sitesi, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>, E. Tarihi: 21.11.2020.

ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ETA JOURNAL)

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND HISTORY RESEARCH

Yıl: 3, Sayı: 2, Temmuz 2021, s. 193-217.